

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Голова Експертної комісії
Українського інституту національної пам'яті
з питань визначення належності об'єктів
до символіки російської імперської політики**

 Віктор БРЕХУНЕНКО
29 грудня 2025 р.

**Фаховий висновок щодо належності об'єктів
(географічних об'єктів, назв юридичних осіб та об'єктів права власності,
пам'ятників та пам'ятних знаків), присвячених російському
письменникові Толстому Льву Миколайовичу (1828-1910),
до символіки російської імперської політики**

Нормативно-правова підстава експертизи: частина 2 статті 6 Закону України «Про засудження та заборону пропаганди імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» № 3005-IX від 21 березня 2023 р. із змінами, внесеними Законом № 3097-IX від 03.05.2023 р.; підпункт 17-3 пункту 4 Положення про Український інститут національної пам'яті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.11.2014 № 684 «Деякі питання Українського інституту національної пам'яті»; Положення про Експертну комісію Українського інституту національної пам'яті з питань реалізації норм Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», затверджене Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 25.07.2023 № 399 «Про затвердження Положення про Експертну комісію Українського інституту національної пам'яті з питань реалізації норм Закону України "Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії"» із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України № 429 від 15.08.2023 № 429, Наказ Українського інституту національної пам'яті від 05.10.2023 № 35 «Про утворення Експертної комісії з питань визначення належності об'єктів до символіки російської імперської політики».

Визначення термінів у розумінні статті 2 Закону:

російська імперська політика (російська колоніальна політика) – система заходів, що здійснювалися органами управління, збройними формуваннями, політичними партіями, недержавними організаціями, установами, підприємствами, групами чи окремими громадянами (підданими) Російської імперії, Російської республіки, Російської держави, Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Російської Федерації, спрямованих на підкорення, експлуатацію, асиміляцію Українського народу;

пропаганда російської імперської політики – публічна глорифікація або виправдання російської імперської політики, поширення інформації, спрямованої на виправдання російської імперської політики, а також публічне використання продукції, що містить символіку російської імперської політики, публічне заперечення злочинів (репресивних заходів) проти Українського народу;

русифікація – складова російської імперської політики, спрямована на нав'язування використання російської мови, пропагування російської культури як вищих порівняно з іншими національними мовами та культурами, витіснення з ужитку української мови, звуження українського культурного та інформаційного простору;

українофобія – дискримінаційні дії, публічно висловлені заклики, у тому числі в медіа, у літературних та мистецьких творах, що заперечують суб'єктність Української держави, української нації, боротьбу проти підкорення, експлуатації, асиміляції Українського народу, а також правомірність захисту політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитку української національної державності, науки, культури, зневажають питомі етнокультурні ознаки українців, ігнорують українську мову та культуру.

символіка російської імперської політики – символіка, що включає, у тому числі, гімни Російської імперії, Російської Федерації чи їх фрагменти; зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в органах влади і управління, політичних організаціях, партіях, збройних формуваннях зокрема Російської імперії, і брали участь або сприяли реалізації російської імперської політики (крім зображень, пам'ятників, пам'ятних знаків, написів, присвячених особам, пов'язаним із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури); зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені

особам, які публічно, у тому числі в медіа, у літературних та інших мистецьких творах, підтримували, глорифікували або виправдовували російську імперську політику, закликали до русифікації чи українофобії (крім зображень, пам'ятників, пам'ятних знаків, написів, присвячених особам, пов'язаним із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури); зображення гасел, цитат осіб, які обіймали керівні посади в органах влади і управління, політичних організаціях, партіях, збройних формуваннях зокрема Російської імперії, і брали участь або сприяли реалізації російської імперської політики, публічно, у тому числі в медіа, у літературних та інших мистецьких творах, підтримували, глорифікували або виправдовували російську імперську політику, закликали до русифікації чи українофобії (крім зображень гасел, цитат, пов'язаних із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів; назви населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топонімії населених пунктів, підприємств, установ, організацій на території України, яким присвоєні імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в органах влади і управління, політичних організаціях, партіях, збройних формуваннях зокрема Російської імперії, і брали участь або сприяли реалізації російської імперської політики, які публічно, у тому числі в медіа, у літературних та інших мистецьких творах, підтримували, глорифікували або виправдовували російську імперську політику, закликали до русифікації чи українофобії (крім зображень, пам'ятників, пам'ятних знаків, написів, присвячених особам, пов'язаним із захистом політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитком української національної державності, науки, культури).

Предмет експертизи: відповідність об'єктів (географічних об'єктів, назв юридичних осіб та об'єктів права власності, пам'ятників і пам'ятних знаків), присвячених російському письменникові Льву Миколайовичу Толстому (1828–1910), вимогам Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» (далі – Закон).

Толстой Лев Миколайович (1828-1910) – один із найвідоміших російських письменників, класик російської літератури, прижиттєво визнаний «главой русской литературы»; граф; член-кореспондент Імператорської Академії наук (1873), почесний академік у галузі красномовства (1900). Найбільш друкований у СРСР письменник (упродовж 1918–1986 рр. загальний тираж 3199 видань склав понад 436 000 000 примірників).

Л.М. Толстой – учасник оборони Севастополя під час Кримської (Східної) війни 1853–1856 років. «Севастопольські оповідання» (1855–1856) зробили його відомим письменником. Він реалістично описав події тієї невдалої для Росії війни, але цей конвеєр смерті зумів подати героїчним і навіть привабливим. Сцена перемир'я, коли російські та французькі солдати після кривавого бою виходять на поле і спілкуються між собою: «Да, на бастионе и на траншее выставлены белые флаги, цветущая долина наполнена смрадными телами, прекрасное солнце спускается к синему морю, и синее море, колыхаясь, блестит на золотых лучах солнца. Тысячи людей толпятся, смотрят, говорят и улыбаются друг другу. И эти люди – христиане, исповедующие один великий закон любви и самоотвержения, глядя на то, что они сделали, с раскаянием не упадут вдруг на колени перед тем, кто, дав им жизнь, вложил в душу каждого, вместе с страхом смерти, любви к добру и прекрасному, и со слезами радости и счастья не обнимутся, как братья? Нет! Белые тряпки спрятаны – и снова свистят орудия смерти и страданий, снова льется невинная кровь и слышатся стоны и проклятия». Дещо раніше, з 1851 р., Толстой брав участь у російському завоюванні Кавказу, а наприкінці життя став пацифістом, написав повість «Хаджи-Мурат», де опосередковано визнав геноцидну війну Росії. «Старик дед сидел у стены разваленной сакли и, строгая палочку, тупо смотрел перед собой. Он только что вернулся с своего пчельника. Бывшие там два стожка сена были сожжены; были поломаны и обожжены посаженные стариком и выхоженные абрикосовые и вишневые деревья и, главное, сожжены все ульи с пчелами. Вой женщин слышался во всех домах и на площади, куда были привезены еще два тела. Малые дети ревели вместе с матерями. Ревела и голодная скотина, которой нечего было дать. Взрослые дети не играли, а испуганными глазами смотрели на старших. Фонтан был загажен, очевидно, нарочно, так что воды нельзя было брать из него. Так же была загажена и мечеть, и мулла с муталимами очищал ее. Старики хозяева собрались на площади и, сидя на корточках, обсуждали свое положение. О ненависти к русским никто и не говорил. Чувство, которое испытывали все чеченцы от мала до велика, было сильнее ненависти. Это была не ненависть, а непризнание этих русских собак людьми и такое отвращение, гадливость и недоумение перед нелепой жестокостью этих существ, что желание истребления их, как желание истребления крыс, ядовитых пауков и волков, было таким же естественным чувством, как чувство самосохранения».

Толстой – автор нової моральної доктрини для Росії. Див. статтю «Патриотизм или мир» (1895): «Частного человека, который с оружием в руках отнимет у соседа корову или десятину посева, сейчас же возьмут полицейские и посадят в тюрьму. Кроме того, такого человека осудит общественное мнение, его назовут вором и грабителем. Совсем иное с государствами: все они вооружены, власти над ними нет никакой... и главное

то, что общественное мнение, которое карает всякое насилие частного человека, восхваляет, возводит в добродетель патриотизма всякое присвоение чужого для увеличения могущества своего отечества... Разбойничья работа ни на минуту не прекращается, и то здесь, то там не переставая идет маленькая война, как перестрелка в цепи, и настоящая, большая война всякую минуту может и должна начаться».

Толстой пишався збільшенням територій Росії (за роки його життя Російська імперія приєднала Казахстан, Узбекистан і Туркменистан). Влада імперії над західними провінціями залишалася непохитною, незважаючи на низку повстань та іредентизм. Таким чином, «Війною і миром» (1863–1869) Лев Толстой задовольнив запит імперії на позитивний образ армії, військових, дворян. Цей роман, як пропаганда мілітаризму й т. зв. цивілізованості російського дворянства, ідеально репрезентував політику царського двору. Перекручені Толстим історичні факти (насправді Росія оголосила війну Франції навесні 1812 року), незнання джерел, історичних архівів, характеризують роман як белетристичне читиво проімперського напрямку, яке сприяє формуванню відчуття російської винятковості.

Толстой уболював за імідж Росії перед Заходом, водночас його критикуючи. Див. статтю «Не убий никого» (1907): «Положение России ужасно. Но ужаснее всего не материальное положение, не застой промышленности, не земельное неустройство, не пролетариат, не финансовое расстройство, не грабежи, не бунты, не вообще революция. Ужасно то душевное, умственное расстройство, которое лежит в основе всех этих бедствий. Ужасно то, что большинство русских людей живет без какого бы то ни было нравственного или религиозного, обязательного для всех и общего всем закона. Самое ужасное при этом то, что люди эти, отказавшись от разумной человеческой жизни, спустившись почти на ступень животных, вполне довольны собою и уверены, что все те глупости и гадости, которые они говорят и делают в подражание западным народам (как правительственные люди, так и революционеры), несомненно доказывают их превосходство над мудрыми и святыми людьми прошедшего... Жизнь без убийств, без насилия гораздо исполнимее, чем та, которую они теперь ведут. И я думаю, что русские люди, огромное большинство русских людей, поймут и отчасти уже понимают это».

Ідеалізація російського народу, гордість за велику Росією, карикатурне народництво, толстовство, толстовські секти, дворянські зібрання: лубок, ковзанки, сані, маскарад у народних костюмах – усе те, що тепер знімає кремлівський режисер Микита Михалков. Толстовський Левін (персонаж «Анни Кареніної») – ідеал, бо він критикує західний спосіб життя, відчуває огиду до пармезану, устриць, французького вина, звісно ж надає перевагу щам і каші.

Творчості Л.М. Толстого притаманна також імперська зверхність і ксенофобія. Зокрема, в оповіданні «Ескімоси» для дитячого читання з рекомендованої для шкіл Міністерством освіти «Нової азбуки» (1875), замість пояснень про специфіку клімату, він пише: «Эскимосы едят, как звери, сырое мясо. У них нет льна и пеньки, чтобы делать рубахи и веревки, нет и шерсти, чтобы делать сукно... Железа у них тоже нет» (Толстой Л.Н. Собрание сочинений в 12 тт. М., 1987. Т. 9.). Тобто та сама ідея вищості росіян, богообраних, унікальних, здатних навчити Європу. Ідеалізація як високих класів, так і народу, глорифікація російської зброї перекреслює його теорію непротивлення злу насильством.

Таким чином, творчість російського письменника Льва Миколайовича Толстого (1828–1910) безпосередньо пов'язана з глорифікацією російської імперської політики, а присвоєння його імені географічним об'єктам, назвам юридичних осіб та об'єктів права власності, об'єктам топонімії, а також установлення на його честь пам'ятників і пам'ятних знаків в Україні було втіленням *русифікації* – російської імперської політики, спрямованої на нав'язування використання російської мови, пропагування російської культури як вищих, порівняно з іншими національними мовами та культурами, витіснення з ужитку української мови, звуження українського культурного та інформаційного простору. З огляду на викладене вище **об'єкти (географічні об'єкти, назви юридичних осіб та об'єктів права власності, пам'ятники та пам'ятні знаки)**, присвячені російському письменникові Льву Миколайовичу Толстому (1828–1910), відповідно до частини першої статті 2 Закону, **належать до символіки російської імперської політики**, а подальше існування вказаних об'єктів, присвячених Л.М. Толстому, є пропагандою російської імперської політики.

Члени Експертної комісії Українського інституту національної пам'яті з питань визначення належності об'єктів до символіки російської імперської політики:

БРЕХУНЕНКО Віктор Анатолійович

ВЕРБИЧ Святослав Олексійович

ГЕНЕРАЛЮК Леся Станіславівна

ГРЕЧИЛО Андрій Богданович

МИТРОФАНЕНКО Юрій Станіславович

СОКИРКО Олексій Григорович